

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a patra)

12 ianuarie 2023*

„Trimitere preliminară – Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii – Directiva 93/13/CEE – Contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator – Articolul 4 alineatul (2) – Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor contractuale – Excluderea clauzelor referitoare la obiectul principal al contractului – Clauză care prevede plata onorariilor de avocat pe baza unui tarif orar – Articolul 6 alineatul (1) – Competențele instanței naționale în prezența unei clauze calificate drept «abuzivă»”

În cauza C-395/21,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Curtea Supremă a Lituaniei), prin decizia din 23 iunie 2021, primită de Curte la 28 iunie 2021, în procedura

D.V.

împotriva

M.A.,

CURTEA (Camera a patra),

compusă din domnul C. Lycourgos, președinte de cameră, doamna L. S. Rossi, domnii J.-C. Bonichot și S. Rodin și doamna O. Spineanu-Matei (raportoare), judecători,

avocat general: domnul M. Szpunar,

grefier: domnul A. Calot Escobar,

având în vedere procedura scrisă,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru D.V., de A. Kakoškina, avocat;
- pentru guvernul lituanian, de K. Dieninis, S. Grigonis și V. Kazlauskaitė-Švenčionienė, în calitate de agenți;
- pentru guvernul german, de J. Möller, U. Bartl și M. Hellmann, în calitate de agenți;

* Limba de procedură: lituaniana.

– pentru Comisia Europeană, de J. Jokubauskaitė și N. Ruiz García, în calitate de agenți,
după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 22 septembrie 2022,
pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 3 alineatul (1), a articolului 4 alineatul (2), a articolului 6 alineatul (1) și a articolului 7 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273), astfel cum a fost modificată prin Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 (JO 2011, L 304, p. 64) (denumită în continuare „Directiva 93/13”).
- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între D.V., avocat, pe de o parte, și M.A., clientul său, pe de altă parte.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

- 3 Potrivit articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13:
„O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.”
- 4 Articolul 4 din această directivă prevede:
„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil.”
- 5 Potrivit articolului 5 din directiva menționată:
„În cazul contractelor în care toate clauzele sau o parte a acestora sunt prezentate consumatorului în scris, acestea trebuie întotdeauna redactate într-un limbaj clar și inteligibil. [...]”

6 Articolul 6 alineatul (1) din această directivă prevede:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor [a se citi «un profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze [a se citi «potrivit dispozițiilor sale»], în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive.”

7 Articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede:

„Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficiente pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori [a se citi «profesioniști»].”

8 Articolul 8 din această directivă are următorul cuprins:

„Statele membre pot adopta sau menține cele mai stricte dispoziții [a se citi «dispoziții mai stricte»] compatibile cu Tratatul [FUE] în domeniul reglementat de prezenta directivă, pentru a asigura consumatorului un nivel maxim de protecție [a se citi «un nivel de protecție mai ridicat»].”

Dreptul lituanian

Codul civil

9 Sub titlul „Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii”, articolul 6.228⁴ din Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 (Legea nr. VIII-1864 privind aprobarea, intrarea în vigoare și punerea în aplicare a Codului civil lituanian) din 18 iulie 2000 (Žin., 2000, nr. 74-2262), în versiunea aplicabilă litigiului principal (denumită în continuare „Codul civil”), transpune Directiva 93/13 în dreptul intern. Potrivit articolului menționat:

„[...]”

2. Sunt declarate clauze abuzive prevederile contractelor încheiate cu consumatorii care nu s-au negociat individual de părți și prin care s-a creat în fapt un dezechilibru între drepturile și obligațiile părților în detrimentul consumatorului, din cauza nerespectării cerinței de bună-credință.

[...]”

6. Orice clauză scrisă dintr-un contract încheiat cu consumatorii trebuie redactată în mod clar și inteligibil. Clauzele contrare acestei cerințe sunt considerate abuzive.

7. Clauzele care descriu obiectul contractului încheiat cu consumatorii, precum și clauzele referitoare la conformitatea unui bun vândut sau a unui serviciu prestat și la prețul acestuia nu trebuie să fie apreciate din perspectiva caracterului abuziv, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil.

8. În cazul în care o instanță declară abuzivă una sau mai multe clauze contractuale, respectivele clauze sunt lovite de nulitate de la momentul încheierii contractului, însă celelalte clauze ale

contractului rămân obligatorii pentru părți, cu condiția ca executarea contractului să poată continua după declararea nulității clauzelor abuzive.”

Legea nr. IX-2066 privind profesia de avocat

- 10 Articolul 50 din Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas Nr. IX-2066 (Legea nr. IX-2066 privind profesia de avocat) din 18 martie 2004 (Žin., 2004, nr. 50-1632), intitulat „Remunerația pentru serviciile juridice prestate de un avocat”, prevede:

„1. Clienții achită avocatului onorariile convenite prin contract pentru serviciile juridice prestate în temeiul contractului.

[...]

3. La stabilirea valorii remunerației datorate avocatului pentru serviciile juridice, trebuie să se țină seama de gradul de complexitate a cauzei, de calificările și de experiența profesională a avocatului, de situația financiară a clientului, precum și de alte circumstanțe relevante.”

Ordinul din 2 aprilie 2004

- 11 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinės bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ (Ordinul nr. 1R-85 al ministrului justiției al Republicii Lituania, privind aprobarea recomandărilor referitoare la cuantumul maxim al onorariilor care trebuie achitate în cauzele civile pentru asistența juridică – prestare de servicii – furnizată de un avocat sau de un avocat stagiar), din 2 aprilie 2004 (Žin., 2004, nr. 54-1845), în versiunea aplicabilă începând cu 20 martie 2015 (denumit în continuare „Ordinul din 2 aprilie 2004”), a stabilit recomandări privind cuantumul maxim pentru serviciile de asistență juridică furnizate de un avocat sau de un avocat stagiar în cauzele civile. Aceste recomandări au fost aprobate de Uniunea Barourilor din Lituania la 26 martie 2004 și constituie temeiul care permite aplicarea normelor Codului de procedură civilă care reglementează stabilirea cheltuielilor de judecată.

Litigiul principal și întrebările preliminare

- 12 M.A., în calitate de consumator, a încheiat cinci contracte de prestări de servicii juridice cu titlu oneros cu D.V., în calitate de avocat, în perioada cuprinsă între 11 aprilie și 29 august 2018, și anume, la 11 aprilie 2018, două contracte în cauze civile având ca obiect coproprietatea asupra unor bunuri, precum și stabilirea domiciliului copiilor minori, dreptul de a-i vizita pe aceștia și stabilirea cuantumului pensiei alimentare, la 12 aprilie 2018 și la 8 mai 2018, două contracte privind reprezentarea lui M.A. în fața comisariatului de poliție și a parchetului districtual din Kaunas (Lituania) și, la 29 august 2018, un contract având ca obiect apărarea intereselor lui M.A. în cadrul unei proceduri de divorț.
- 13 Potrivit articolului 1 din fiecare din aceste contracte, avocatul se angaja să ofere consultații juridice orale și/sau în scris, să pregătească proiecte de documente juridice, să asigure studiul juridic al documentelor și să îl reprezinte pe client în fața diverselor entități, cu îndeplinirea actelor necesare.

- 14 În fiecare dintre contractele menționate, onorariile erau stabilite la suma de 100 de euro „pe oră de consultație acordată clientului sau de prestare de servicii juridice” (denumită în continuare „clauza privind prețul”). Contractele stipulau că „o parte din onorarii [...] trebuie plătită imediat, după prezentarea de către avocat a unei facturi pentru serviciile juridice, ținând seama de numărul de ore de consultație sau de prestări de servicii juridice efectuate” (denumită în continuare „clauza privind condițiile de plată”).
- 15 În plus, M.A. a plătit sume cu titlu de avans din onorarii în cuantum total de 5 600 de euro.
- 16 D.V. a prestat servicii juridice între luna aprilie și luna decembrie a anului 2018, precum și începând cu luna ianuarie până în luna martie a anului 2019, și a emis facturi pentru toate serviciile prestate la 21 martie 2019 și, respectiv, la 26 martie 2019.
- 17 Întrucât nu a primit în întregime onorariile solicitate, D.V. a sesizat, la 10 aprilie 2019, Kauno apylinkės teismas (Tribunalul Districtual din Kaunas, Lituania) cu o acțiune având ca obiect obligarea lui M.A. la plata sumei de 9 900 de euro cu titlu de prestații juridice efectuate și a sumei de 194,30 euro cu titlu de cheltuieli suportate în cadrul executării contractelor, majorate cu dobânzi anuale în cotă de 5 % din sumele datorate, calculate de la data introducerii acțiunii și până la executarea hotărârii.
- 18 Prin decizia din 5 martie 2020, această instanță a admis în parte cererea formulată de D.V. Ea a considerat că, în temeiul contractelor încheiate, fuseseră prestate servicii juridice în cuantum total de 12 900 de euro. Totuși, instanța a statuat că erau abuzive clauzele referitoare la prețul total al celor cinci contracte și a redus la jumătate onorariile solicitate, fixându-le la 6 450 de euro. În consecință, Kauno apylinkės teismas (Tribunalul Districtual din Kaunas) l-a obligat pe M.A. la plata unui cuantum de 1 044,33 euro, ținând seama de suma care fusese deja achitată, la care se adăuga o dobândă anuală de 5 %, calculată de la introducerea acțiunii și până la executarea hotărârii, și a unui cuantum de 12 euro cu titlu de cheltuieli de judecată. D.V. a fost obligat la plata către M.A. a sumei de 360 de euro cu titlu de cheltuieli de judecată.
- 19 Apelul formulat de D.V. la 30 aprilie 2020 împotriva acestei decizii a fost respins prin ordonanța din 15 iunie 2020 a Kauno apygardos teismas (Tribunalul Regional din Kaunas, Lituania).
- 20 La 10 septembrie 2020, D.V. a introdus recurs împotriva acestei ordonanțe la Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Curtea Supremă a Lituaniei), instanța de trimitere.
- 21 Această instanță este preocupată în esență de două problematice: prima, referitoare la cerința de transparență a clauzelor privind obiectul principal al contractelor de prestări de servicii juridice iar cea de a doua referitoare la efectele constatării caracterului abuziv al unei clauze prin care se stabilește prețul acestor servicii.
- 22 În ceea ce privește prima dintre aceste problematice, instanța de trimitere examinează, pe de o parte, aspectul dacă o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice, care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale și care se referă la prețul acestor servicii și modalitățile de calcul al acestora, precum clauza privind prețul, intră sub incidența articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13.
- 23 Apreciind că aceasta este situația, instanța de trimitere ridică, pe de altă parte, problema cerinței de transparență pe care trebuie să o îndeplinească o clauză privind obiectul principal al contractului pentru a nu face obiectul aprecierii caracterului său abuziv. În această privință,

instanța de trimitere arată că, deși clauza privind prețul este formulată în mod clar din punct de vedere gramatical, există bănuiala rezonabilă că ea nu este inteligibilă, întrucât consumatorul mediu nu este în măsură să înțeleagă consecințele economice ale acesteia, chiar ținând seama de celelalte clauze ale contractelor în cauză, și anume clauza privind condițiile de plată, care nu prevede nici prezentarea de către avocat a rapoartelor cu privire la serviciile furnizate, nici periodicitatea plății acestor servicii.

- 24 Or, instanța de trimitere amintește că, astfel cum reiese din jurisprudența Curții, informarea, înaintea încheierii unui contract, cu privire la condițiile contractuale și la consecințele respectivei încheieri este de o importanță fundamentală pentru un consumator deoarece acesta din urmă decide, în special pe baza respectivei informări, dacă dorește să se oblige potrivit condițiilor redactate în prealabil de profesionist (Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 44).
- 25 Admițând în același timp natura specifică a contractelor în discuție în litigiul principal și dificultatea de a prevedea numărul de ore necesar pentru a furniza servicii juridice, instanța de trimitere ridică problema dacă se poate cere în mod rezonabil unui profesionist să menționeze un preț orientativ pentru aceste servicii și dacă această informație ar trebui să fie inclusă în astfel de contracte. Instanța de trimitere ridică de asemenea problema dacă lipsa unor informații precontractuale ar putea fi compensată în cursul executării contractelor menționate și dacă împrejurarea că prețul devine cert numai după reprezentarea asigurată de avocat într-o anumită cauză ar putea constitui un element util în această analiză.
- 26 În ceea ce privește cea de a doua dintre aceste problematice, instanța de trimitere precizează că articolul 6.228⁴ alineatul 6 din Codul civil asigură o protecție mai ridicată decât cea garantată de Directiva 93/13, în măsura în care lipsa de transparență a unei clauze contractuale este suficientă pentru ca aceasta să fie declarată abuzivă, fără a fi necesar să fie examinată în raport cu articolul 3 alineatul (1) din directiva menționată. Prin urmare, instanța de trimitere ridică problema efectelor pe care dreptul Uniunii le atribuie constatării caracterului abuziv al unei clauze.
- 27 În această privință, instanța de trimitere arată că anularea clauzei privind prețul ar trebui să determine nulitatea contractelor de prestări de servicii juridice și restabilirea situației în care s-ar fi găsit consumatorul dacă aceste clauze nu ar fi existat. Or, în speță acest lucru ar conduce la o îmbogățire fără justă cauză a consumatorului și la o situație injustă față de profesionistul care a prestat în întregime aceste servicii. Pe de altă parte, instanța de trimitere ridică problema dacă o eventuală reducere a tarifului pentru prestațiile menționate nu ar aduce atingere efectului disuasiv urmărit de articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13.
- 28 În aceste condiții, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Curtea Supremă a Lituaniei) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:
- „1) Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că expresia «obiectul [principal] al contractului» acoperă o clauză – care nu a fost negociată în mod individual și este inclusă într-un contract de prestare a unor servicii juridice încheiat între un întreprinzător (avocat) și un consumator – care stabilește prețul și modalitatea sa de calcul?
- 2) Referirea făcută în articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 la caracterul clar și inteligibil al unei clauze contractuale trebuie interpretată în sensul că este suficient să se specifice în clauza contractuală privind prețul (care stabilește prețul serviciilor furnizate efectiv pe baza unui tarif orar) cuantumul onorariului orar datorat avocatului?

- 3) În cazul unui răspuns negativ la a doua întrebare: cerința de transparență trebuie interpretată în sensul că include obligația avocatului de a indica în contract prețul serviciilor pentru care tarifele concrete pot fi stabilite în mod clar și detaliate în avans sau este necesar să se indice de asemenea prețul orientativ al serviciilor (un buget preliminar pentru serviciile juridice furnizate) dacă la momentul încheierii contractului sunt imposibil de prevăzut numărul (sau durata) acțiunilor concrete și onorariul aferent acestora, precum și eventualele riscuri care determină creșterea sau scăderea prețului? Pentru a aprecia dacă clauza contractuală privind prețul îndeplinește cerința de transparență este relevant aspectul dacă informațiile referitoare la prețul serviciilor juridice și modalitatea sa de calcul sunt furnizate consumatorului prin orice mijloace corespunzătoare sau sunt prevăzute chiar în contractul de prestări servicii juridice? Lipsa informării în relațiile precontractuale poate fi compensată prin furnizarea informațiilor în cursul executării contractului? Aprecierea conformității clauzei contractuale cu cerința de transparență este afectată în cazul în care prețul final al serviciilor juridice furnizate devine clar numai după furnizarea lor? Atunci când se apreciază conformitatea clauzei contractuale privind prețul cu cerința de transparență, este relevant că în contract nu se stipulează prezentarea periodică de către avocat a unor rapoarte referitoare la serviciile furnizate sau a unor facturi către consumator, ceea ce ar permite acestuia să decidă în timp util asupra refuzului serviciilor juridice sau a modificării prețului contractului?
- 4) În cazul în care instanța națională decide că de fapt clauza care stabilește prețul serviciilor furnizate efectiv pe baza unui tarif orar nu este exprimată în mod clar și inteligibil după cum impune articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, ea trebuie să examineze dacă această clauză este abuzivă în sensul articolului 3 alineatul (1) din directiva respectivă (altfel spus, la examinarea eventualului caracter abuziv al clauzei contractuale este necesar să stabilească dacă această clauză provoacă un «dezechilibru semnificativ» între drepturile și obligațiile părților contractului în detrimentul consumatorului) sau, ținând seama totuși de aspectul că această clauză stabilește informații esențiale în cadrul contractului, simpla lipsă de transparență a clauzei privind prețul este suficientă pentru a se constata caracterul său abuziv?
- 5) Faptul că un contract de prestări de servicii juridice nu creează obligații pentru consumator, după cum prevede articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, în cazul în care clauza contractuală privind prețul a fost declarată abuzivă, implică necesitatea repunerii consumatorului în situația în care s-ar fi aflat în lipsa clauzei al cărei caracter abuziv a fost constatat? Repunerea în situația respectivă implică inexistența obligației consumatorului de a plăti serviciile deja furnizate?
- 6) Dacă natura unui contract de prestări de servicii cu titlu oneros determină imposibilitatea repunerii consumatorului în situația în care s-ar fi aflat în lipsa clauzei declarate abuzivă (serviciile fiind deja prestate), stabilirea remunerației pentru serviciile furnizate de avocat ar fi contrară obiectivului articolului 7 alineatul (1) din Directiva 93/13? În cazul unui răspuns negativ la această întrebare, echilibrul real prin care se restabilește egalitatea între părțile contractului ar fi realizat: (i) dacă avocatul ar primi pentru serviciile furnizate tariful orar prevăzut în contract; (ii) dacă avocatul ar primi o remunerație corespunzătoare prețului minim al serviciilor juridice (de exemplu cel indicat într-o normă juridică națională sau în recomandările privind quantumul maxim al plății pentru asistența furnizată de un avocat); (iii) dacă avocatul ar primi pentru serviciile prestate o remunerație de valoare rezonabilă, stabilită de instanță ținând seama de complexitatea cauzei, de calificările și de experiența avocatului, de situația financiară a clientului și de alte împrejurări relevante?"

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima întrebare

- 29 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale și care stabilește prețul serviciilor furnizate pe baza unui tarif orar se încadrează în „obiectul principal al contractului”, în sensul acestei dispoziții.
- 30 În această privință, trebuie amintit că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 prevede o excepție de la mecanismul de control pe fond al clauzelor abuzive, astfel cum este prevăzut în cadrul sistemului de protecție a consumatorilor pus în aplicare prin această directivă, și că, prin urmare, acestei dispoziții trebuie să i se dea o interpretare strictă. Totodată, expresia „obiect principal al contractului”, care figurează în dispoziția menționată, trebuie, în mod normal, să primească în întreaga Uniune Europeană o interpretare autonomă și uniformă, care trebuie stabilită ținând seama de contextul acestei prevederi și de obiectivul urmărit de reglementarea în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 34, precum și jurisprudența citată).
- 31 În ceea ce privește categoria clauzelor contractuale care se circumscriu noțiunii de „obiect principal al contractului”, în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, Curtea a considerat că aceste clauze trebuie înțelese ca fiind cele care stabilesc prestațiile esențiale ale acestui contract și care, ca atare, îl caracterizează. În schimb, clauzele care au un caracter accesoriu în raport cu cele care definesc esența însăși a raportului contractual nu pot fi circumscrise noțiunii de „obiect principal al contractului” [a se vedea în special Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctele 35 și 36, precum și Hotărârea din 22 septembrie 2022, Vicente (Acțiune în plata onorariilor de avocat), C-335/21, EU:C:2022:720, punctul 78].
- 32 În speță, clauza privind prețul se referă la remunerarea serviciilor juridice, stabilită pe baza unui tarif orar. O asemenea clauză, care stabilește obligația mandantului de a plăti onorariile avocatului și indică tariful acestora, face parte dintre clauzele care definesc însăși esența raportului contractual, acest raport fiind caracterizat tocmai prin prestarea de servicii juridice contra cost. În consecință, această clauză se încadrează în „obiectul principal al contractului”, în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13. Aprecierea acestei clauze poate privi, în plus, „caracterul adecvat al prețului sau al remunerației, pe de o parte, față de serviciile [...] furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte”, în sensul acestei dispoziții.
- 33 Această interpretare se aplică independent de faptul, menționat de instanța de trimitere în prima sa întrebare preliminară, că respectiva clauză nu a fost negociată în mod individual. În cazul în care o clauză contractuală face parte dintre cele care definesc însăși esența raportului contractual, interpretarea menționată se aplică atât în ipoteza în care această clauză a făcut obiectul unei negocieri individuale, cât și în ipoteza în care nu a avut loc o astfel de negociere.
- 34 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la prima întrebare că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul serviciilor furnizate pe baza unui tarif orar intră sub incidența dispoziției menționate.

Cu privire la a doua și la a treia întrebare

- 35 Prin intermediul celei de a doua și al celei de a treia întrebări, care trebuie analizate împreună, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul acestor servicii pe baza unui tarif orar, fără a cuprinde alte precizări sau informații în afara tarifului orar practicat, îndeplinește cerința de redactare clară și inteligibilă, în sensul dispoziției menționate. În cazul unui răspuns negativ, instanța de trimitere solicită să se stabilească care sunt informațiile care trebuie comunicate consumatorului în situația în care este imposibil să se prevadă numărul efectiv de ore necesare pentru furnizarea serviciilor care fac obiectul acestui contract și dacă lipsa unor astfel de informații în cadrul relației precontractuale se poate compensa în cursul executării contractului menționat.
- 36 În ceea ce privește, în primul rând, cerința de transparentă a clauzelor contractuale, astfel cum rezultă din articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, Curtea a subliniat că această cerință, menționată și la articolul 5 din această directivă, nu poate fi redusă numai la caracterul inteligibil al acestora pe plan formal și gramatical, ci că, dimpotrivă, întrucât sistemul de protecție pus în aplicare de directiva menționată se întemeiază pe ideea că, în ceea ce privește printre altele nivelul de informare, consumatorul se află într-o situație de inferioritate față de profesionist, această cerință de redactare clară și inteligibilă a clauzelor contractuale și, prin urmare, de transparentă, impusă de aceeași directivă, trebuie înțeleasă în mod extensiv (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 martie 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punctele 46 și 50, precum și jurisprudența citată).
- 37 Cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie redactată în mod clar și inteligibil trebuie înțeleasă ca impunând ca în contract să se expună în mod transparent funcționarea concretă a mecanismului la care se referă clauza respectivă, precum și, dacă este cazul, relația dintre acest mecanism și cel prevăzut prin alte clauze, astfel încât acest consumator să fie în măsură să evalueze, pe baza unor criterii precise și inteligibile, consecințele economice care rezultă din aceasta în ceea ce îl privește (Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriuc și alții, C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 45, precum și Hotărârea din 16 iulie 2020, Caixabank și Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 și C-259/19, EU:C:2020:578, punctul 67, precum și jurisprudența citată).
- 38 În consecință, examinarea aspectului dacă o clauză precum cea în discuție în litigiul principal este „clară și inteligibilă”, în sensul Directivei 93/13, trebuie efectuată de instanța națională având în vedere ansamblul elementelor de fapt pertinente. Mai precis, revine instanței naționale, atunci când ține seama de toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului, obligația să verifice dacă au fost comunicate consumatorului toate elementele care pot avea un efect asupra întinderii obligației sale și care îi permit să evalueze consecințele financiare ale acesteia (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 martie 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punctul 52 și jurisprudența citată).
- 39 În ceea ce privește, în al doilea rând, momentul la care aceste elemente trebuie aduse la cunoștința consumatorului, Curtea a statuat că, pentru consumator, informarea, înaintea încheierii unui contract, cu privire la condițiile contractuale și la consecințele acestei încheieri este de o importanță fundamentală. Consumatorul decide, în special pe baza respectivei informări, dacă dorește să se oblige potrivit condițiilor redactate în prealabil de către profesionist (Hotărârea din 9 iulie 2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, punctul 47 și jurisprudența citată).

- 40 În speță, este necesar să se observe că, astfel cum precizează instanța de trimitere, clauza privind prețul se limitează să indice că onorariul perceput de profesionist se ridică la suma de 100 de euro pe oră pentru serviciile juridice prestate. Un asemenea mecanism de stabilire a prețului nu permite, în lipsa oricărei alte informații aduse de profesionist, unui consumator mediu, normal informat și suficient de atent și de avizat, să evalueze consecințele financiare care decurg din această clauză, și anume cuantumul total care trebuie plătit pentru aceste servicii.
- 41 Desigur, ținând seama de natura serviciilor care fac obiectul unui contract de prestări de servicii juridice, este adesea dificil, dacă nu chiar imposibil, pentru profesionist să prevadă, de la încheierea contractului, numărul exact de ore necesare pentru prestarea unor astfel de servicii și, pe cale de consecință, costul total efectiv al acestora.
- 42 Pe de altă parte, Curtea a statuat că respectarea de către profesionist a cerinței de transparență vizate la articolul 4 alineatul (2) și la articolul 5 din Directiva 93/13 trebuie apreciată în raport cu elementele de care acest profesionist dispunea la momentul încheierii contractului cu consumatorul (Hotărârea din 9 iulie 2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, punctul 49).
- 43 Totuși, deși nu se poate impune unui profesionist să informeze consumatorul cu privire la consecințele financiare finale ale obligației acestuia din urmă, care depind de evenimente viitoare, imprevizibile și independente de voința respectivului profesionist, nu este mai puțin adevărat că informațiile pe care profesionistul este obligat să le comunice înainte de încheierea contractului trebuie să permită consumatorului să ia decizia cu prudență și în deplină cunoștință de cauză, pe de o parte, în ceea ce privește posibilitatea apariției unor astfel de evenimente și, pe de altă parte, în ceea ce privește consecințele pe care ele le pot avea asupra duratei prestării serviciilor juridice în cauză.
- 44 Aceste informații, care pot varia în funcție, pe de o parte, de obiectul și de natura prestațiilor prevăzute în contractul de servicii juridice și, pe de altă parte, de regulile profesionale și deontologice aplicabile, trebuie să cuprindă indicații care să permită consumatorului să aprecieze costul total aproximativ al acestor servicii. Astfel de indicații ar putea consta într-o estimare a numărului previzibil sau minim de ore necesare pentru prestarea unui anumit serviciu sau în obligația de a trimite, la intervale rezonabile, facturi sau rapoarte periodice care să indice numărul de ore de muncă efectuate. Revine instanței naționale, astfel cum s-a amintit la punctul 38 din prezenta hotărâre, sarcina de a evalua, ținând seama de ansamblul elementelor pertinente care însoțesc încheierea acestui contract, dacă informațiile comunicate de profesionist anterior încheierii contractului i-au permis consumatorului să ia decizia cu prudență și în deplină cunoștință de cauză în ceea ce privește consecințele financiare pe care le are încheierea respectivului contract.
- 45 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, este necesar să se răspundă la a doua și la a treia întrebare că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că nu îndeplinește cerința de redactare clară și inteligibilă, în sensul dispoziției menționate, o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul acestor servicii pe baza unui tarif orar, fără să se comunice consumatorului, înainte de încheierea contractului, informații care să îi permită să ia decizia cu prudență și în deplină cunoștință de cauză în ceea ce privește consecințele economice pe care le are încheierea acestui contract.

Cu privire la a patra întrebare

- 46 Prin intermediul celei de a patra întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul acestor servicii pe baza unui tarif orar și care se încadrează, așadar, în obiectul principal al acestui contract trebuie considerată abuzivă pentru simplul fapt că nu îndeplinește cerința de transparență prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din directiva menționată.
- 47 În această privință, trebuie amintit că Curtea a statuat, în ceea ce privește articolul 5 din Directiva 93/13, că acest caracter transparent al unei clauze contractuale constituie unul dintre elementele care trebuie luate în considerare în cadrul aprecierii caracterului abuziv al acestei clauze, pe care instanța națională trebuie să o efectueze în temeiul articolului 3 alineatul (1) din această directivă. În cadrul acestei aprecieri, revine instanței menționate sarcina să evalueze, având în vedere ansamblul circumstanțelor cauzei, într-o primă etapă, posibila nerespectare a cerinței de bună-credință și, într-o a doua etapă, existența unui eventual dezechilibru semnificativ în detrimentul consumatorului, în sensul acestei din urmă dispoziții (Hotărârea din 3 octombrie 2019, Kiss și CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punctul 49, precum și jurisprudența citată).
- 48 Astfel cum reiese din jurisprudența citată la punctul 36 din prezenta hotărâre, cerința de transparență a clauzelor contractuale are același conținut în temeiul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 și al articolului 5 din această directivă (a se vedea de asemenea în acest sens Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 69). Prin urmare, nu este necesar să fie tratate în mod diferit consecințele lipsei de transparență a unei clauze contractuale în funcție de faptul că vizează obiectul principal al contractului sau un alt aspect al acestuia.
- 49 Deși din jurisprudența amintită la punctul 47 din prezenta hotărâre reiese că aprecierea caracterului abuziv al unei clauze dintr-un contract încheiat cu un consumator se întemeiază, în principiu, pe o apreciere globală care nu ține seama numai de eventuala lipsă de transparență a acestei clauze, trebuie subliniat că statele membre au posibilitatea de a asigura consumatorilor, în conformitate cu articolul 8 din Directiva 93/13, un nivel de protecție mai ridicat.
- 50 În speță, după cum rezultă din decizia de trimitere și din observațiile prezentate de guvernul lituanian, Republica Lituania a ales să asigure un nivel de protecție mai ridicat, în măsura în care articolul 6.228⁴ alineatul 6 din Codul civil prevede că sunt considerate abuzive clauzele contrare cerinței de transparență.
- 51 În măsura în care statele membre au libertatea să prevadă, în dreptul lor intern, un astfel de nivel de protecție, Directiva 93/13, fără a impune ca lipsa de transparență a unei clauze dintr-un contract încheiat cu un consumator să determine în mod automat constatarea caracterului abuziv al acesteia, nu se opune ca o astfel de consecință să decurgă din legislația națională.
- 52 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la a patra întrebare că articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul acestor servicii pe baza unui tarif orar și care se încadrează, așadar, în obiectul principal al acestui contract nu trebuie considerată abuzivă pentru simplul fapt că nu îndeplinește cerința de transparență prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din această directivă, cu

excepția cazului în care statul membru a cărui legislație națională se aplică contractului în discuție a prevăzut în mod expres, în conformitate cu articolul 8 din directiva menționată, că respectiva clauză trebuie considerată „abuzivă” numai pentru acest fapt.

Cu privire la a cincea și la a șasea întrebare

- 53 Prin intermediul celei de a cincea și al celei de a șasea întrebări, care trebuie analizate împreună, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că, în cazul în care un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze considerate abuzive care stabilește prețul serviciilor pe baza unui tarif orar, iar aceste servicii au fost prestate, se opune ca instanța națională să decidă repunerea consumatorului în situația în care s-ar fi aflat în lipsa acestei clauze, chiar dacă aceasta are drept consecință faptul că profesionistul nu primește nicio remunerație pentru serviciile sale, sau să înlocuiască această clauză cu o dispoziție din dreptul intern referitoare la nivelul maxim al remunerației pentru asistența furnizată de avocat sau cu propria sa apreciere cu privire la nivelul de remunerare pe care îl consideră rezonabil pentru aceste servicii.
- 54 Pentru a răspunde la aceste întrebări, trebuie amintit că, astfel cum reiese din jurisprudența Curții constatarea caracterului abuziv al unei clauze conținute într-un contract trebuie să permită restabilirea în drept și în fapt a situației în care s-ar găsi consumatorul în lipsa acestei clauze abuzive (a se vedea în acest sens Hotărârea din 31 mai 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punctul 34 și jurisprudența citată).
- 55 În temeiul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, instanței naționale îi revine obligația de a înlătura aplicarea clauzelor abuzive pentru ca ele să nu producă efecte obligatorii pentru consumator, cu excepția cazului în care consumatorul se opune. Cu toate acestea, contractul trebuie să continue să existe, în principiu, fără nicio altă modificare decât cea rezultată din eliminarea clauzelor abuzive, în măsura în care, în conformitate cu normele de drept intern, o asemenea menținere a contractului este posibilă din punct de vedere juridic (Hotărârea din 25 noiembrie 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, punctul 29 și jurisprudența citată).
- 56 Atunci când un contract încheiat între un profesionist și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze abuzive, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 nu se opune ca instanța națională, în temeiul principiilor din dreptul contractelor, să elimine clauza abuzivă prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv, în situații în care invalidarea clauzei abuzive ar obliga instanța să anuleze contractul în ansamblul său, expunându-l prin aceasta pe consumator unor consecințe deosebit de prejudiciabile, astfel încât acesta din urmă ar fi în acest fel penalizat (Hotărârea din 25 noiembrie 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, punctul 32 și jurisprudența citată).
- 57 În speță, instanța de trimitere ridică problema consecințelor pe care le are eventuala constatare a caracterului abuziv al clauzei privind prețul. Această instanță consideră, pe de o parte, că contractele în discuție în litigiul principal nu pot continua să existe în lipsa acestei clauze și, pe de altă parte, că situația în care s-ar găsi consumatorul în lipsa clauzei menționate nu ar putea fi restabilită, întrucât acesta a beneficiat de serviciile juridice prevăzute în aceste contracte.
- 58 În această privință, este necesar să se observe că, după cum reiese din jurisprudența citată la punctele 54-56 din prezenta hotărâre, constatarea caracterului abuziv al clauzei privind prețul implică obligația instanței naționale de a înlătura aplicarea acesteia, cu excepția cazului în care

consumatorul se opune. Restabilirea situației în care s-ar fi aflat consumatorul în lipsa acestei clauze se traduce în principiu, inclusiv în cazul în care serviciile au fost prestate, prin exonerarea acestuia de obligația de a plăti onorariile stabilite pe baza clauzei menționate.

- 59 Prin urmare, în cazul în care instanța de trimitere ar aprecia că, în aplicarea dispozițiilor relevante ale dreptului intern, contractele nu ar putea continua să existe după eliminarea clauzei privind prețul, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 nu se opune invalidării acestora, chiar dacă acest lucru conduce la situația ca profesionistul să nu primească nicio remunerație pentru serviciile sale.
- 60 Doar în ipoteza în care anularea contractelor în ansamblul lor ar expune consumatorul unor consecințe deosebit de prejudiciabile, astfel încât acesta din urmă ar fi penalizat, instanța de trimitere are la dispoziție posibilitatea excepțională de a înlocui o clauză abuzivă anulată cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv sau aplicabilă în cazul unui acord între părțile la contractul în discuție.
- 61 În ceea ce privește consecințele pe care anularea contractelor în discuție în litigiul principal le-ar putea avea pentru consumator, trebuie să se observe că, în ceea ce privește un contract de împrumut, Curtea a statuat că anularea acestuia în ansamblu ar avea, în principiu, drept consecință exigibilitatea imediată a sumei împrumutate care rămâne datorată în proporții ce riscă să depășească capacitățile financiare ale consumatorului și ar putea determina consecințe deosebit de prejudiciabile pentru acesta (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 martie 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punctul 63 și jurisprudența citată). Cu toate acestea, caracterul deosebit de prejudiciabil al anulării unui contract nu poate fi redus numai la consecințele de natură pur pecuniară.
- 62 Astfel, după cum arată avocatul general la punctele 74 și 76 din concluzii, nu este exclus ca anularea unui contract de prestări de servicii juridice care au fost deja furnizate să poată plasa consumatorul într-o situație de insecuritate juridică, în special în ipoteza în care dreptul național i-ar permite profesionistului să solicite o remunerație a acestor servicii pe un temei diferit de cel al contractului anulat. În plus, de asemenea, în funcție de dreptul național aplicabil, lipsa de validitate a contractului ar putea eventual să aibă o incidență asupra validității și a eficacității actelor îndeplinite în temeiul acestuia.
- 63 În consecință, dacă, având în vedere considerațiile care precedă, instanța de trimitere constată că anularea contractelor în cauză în ansamblul lor ar determina consecințe deosebit de prejudiciabile pentru consumator, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 nu se opune ca această instanță să substituie clauza privind prețul cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv sau aplicabilă în cazul unui acord între părțile la contractele menționate. Totuși, trebuie ca o asemenea dispoziție să aibă vocația de a se aplica în mod specific contractelor încheiate între un profesionist și un consumator și să nu aibă o aplicabilitate atât de generală încât aplicarea sa să echivaleze cu a permite în esență instanței naționale să stabilească remunerația datorată pentru serviciile prestate pe baza propriei sale aprecieri [a se vedea în acest sens Hotărârea din 8 septembrie 2022, D. B. P. și alții (Credit ipotecar încheiat în monedă străină), C-80/21-C-82/21, EU:C:2022:646, punctele 76 și 77, precum și jurisprudența citată].
- 64 Cu condiția ca Ordinul din 2 aprilie 2004, menționat în decizia de trimitere, să conțină o asemenea dispoziție, aspect a cărui verificare revine instanței de trimitere, acest ordin ar putea fi utilizat pentru a înlocui clauza privind prețul cu o remunerație stabilită de instanță.

- 65 În schimb, instanța de trimitere nu poate să completeze contractele în discuție în litigiul principal cu propria apreciere cu privire la un nivel de remunerare pe care îl consideră rezonabil pentru serviciile prestate.
- 66 Astfel, după cum reiese din jurisprudența Curții, atunci când instanța națională constată nulitatea unei clauze abuzive cuprinse într-un contract încheiat între un profesionist și un consumator, instanța menționată nu poate să completeze acest contract modificând conținutul acestei clauze (Hotărârea din 25 noiembrie 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, punctul 30 și jurisprudența citată).
- 67 În această privință, Curtea a considerat că, în cazul în care instanța națională ar avea posibilitatea să modifice conținutul clauzelor abuzive care figurează într-un astfel de contract, o asemenea posibilitate ar putea aduce atingere realizării obiectivului pe termen lung urmărit prin articolul 7 din Directiva 93/13. Această posibilitate ar contribui la eliminarea efectului descurajator pe care îl are asupra profesioniștilor faptul că astfel de clauze abuzive nu sunt pur și simplu aplicate în ceea ce privește consumatorul, în măsura în care aceștia ar fi în continuare tentați să utilizeze clauzele menționate, știind că, chiar dacă acestea ar fi invalidate, contractul va putea fi totuși completat de instanța națională în măsura în care este necesar, garantând astfel interesul respectivilor profesioniști (Hotărârea din 18 noiembrie 2021, A. S.A., C-212/20, EU:C:2021:934, punctul 69, precum și jurisprudența citată).
- 68 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la a cincea și la a șasea întrebare că articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că, atunci când un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze declarate abuzivă care stabilește prețul serviciilor pe baza unui tarif orar, iar aceste servicii au fost prestate, nu se opun ca instanța națională să repună consumatorul în situația în care s-ar fi aflat în lipsa acestei clauze chiar dacă aceasta are drept consecință faptul că profesionistul nu primește nicio remunerație pentru serviciile sale. În ipoteza în care anularea contractului în ansamblul său ar expune consumatorul unor consecințe deosebit de prejudiciabile, aspect a cărui verificare revine instanței de trimitere, aceste dispoziții nu se opun ca instanța națională să remedieze nulitatea clauzei menționate prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv sau aplicabilă în cazul unui acord al părților la contractul menționat. În schimb, aceste dispoziții se opun ca instanța națională să poată înlocui clauza abuzivă anulată cu o estimare judiciară a nivelului remunerației datorate pentru serviciile menționate.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 69 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a patra) declară:

- 1) Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, astfel cum a fost modificată prin Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011,**

trebuie interpretat în sensul că

o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul serviciilor furnizate pe baza unui tarif orar intră sub incidența dispoziției menționate.

- 2) Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, astfel cum a fost modificată prin Directiva 2011/83,**

trebuie interpretat în sensul că

nu îndeplinește cerința de redactare clară și inteligibilă, în sensul dispoziției menționate, o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul acestor servicii pe baza unui tarif orar, fără să se comunice consumatorului, înainte de încheierea contractului, informații care să îi permită să ia decizia cu prudență și în deplină cunoștință de cauză în ceea ce privește consecințele economice pe care le are încheierea acestui contract.

- 3) Articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13, astfel cum a fost modificată prin Directiva 2011/83,**

trebuie interpretat în sensul că

o clauză dintr-un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator prin care se stabilește prețul acestor servicii pe baza unui tarif orar și care se încadrează, așadar, în obiectul principal al acestui contract nu trebuie considerată abuzivă pentru simplul fapt că nu îndeplinește cerința de transparență prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din această directivă, astfel cum a fost modificată, cu excepția cazului în care statul membru a cărui legislație națională se aplică contractului în discuție a prevăzut în mod expres, în conformitate cu articolul 8 din directiva menționată, astfel cum a fost modificată, că respectiva clauză trebuie considerată abuzivă numai pentru acest fapt.

- 4) Articolul 6 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 din Directiva 93/13, astfel cum a fost modificată prin Directiva 2011/83,**

trebuie interpretate în sensul că

atunci când un contract de prestări de servicii juridice încheiat între un avocat și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze declarate abuzivă care stabilește prețul serviciilor pe baza unui tarif orar, iar aceste servicii au fost prestate, nu se opun ca instanța națională să repună consumatorul în situația în care s-ar fi aflat în lipsa acestei clauze chiar dacă aceasta are drept consecință faptul că profesionistul nu primește nicio remunerație pentru serviciile sale. În ipoteza în care anularea contractului în ansamblul său ar expune consumatorul unor consecințe deosebit de prejudiciabile, aspect a cărui verificare revine instanței de trimitere, aceste dispoziții nu se opun ca instanța națională să remedieze nulitatea clauzei menționate prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv sau aplicabilă în cazul unui acord al părților la contractul menționat. În schimb, aceste

dispoziții se opun ca instanța națională să poată înlocui clauza abuzivă anulată cu o estimare judiciară a nivelului remunerației datorate pentru serviciile menționate.

Semnături